

KEMÂLÎ EFENDİ

yayımlanmış, eser bu tarihten sonra söylediği şiirlerin ilâvesiyle iki defa daha basılmıştır (İstanbul 1957, 1987). Kitap münâcât, na't, gazel, kaside, mersiye ve divan edebiyatının diğer nazım şekilleriyle yazılmış şiirlerle hece vezninin kullanıldığı çoğu tasavvufî muhtevalı şiirlerden oluşmaktadır. Fuzûlî ve Bağdatlı Rûhî'yi onların seviyesinde tahmîs edecek kadar yüksek bir şiir gücüne sahip olduğu görüldüğündan bunların anlaşılması oldukça güçtür. Eserde nasihatnâme türündeki altmış sekiz beyitlik "Enîsü'l-fukarâ" isimli manzume ile "Na't-ı İmâm-ı Ali Aleyhisselâm" ve "Mersiye-i İmâm-ı Hüseyin Aleyhisselâm" adlı manzumeler özellikle dikkat çekmektedir. Bu mersiye ve hece vezniyle yazılmış devriye niteliğindeki manzumeler türünün son ve en güzel örnekleridir. **2. İrfan Sızıntıları** (İstanbul 1987). Kemâlî Efendi'nin itikad ve ibadete dair bazı konuları tasavvufî açıdan şerheden risâleleriyle, bir kısım âyetlerin tasavvufî tefsirlerini ve seyrü sülûke ilgili bilgileri ihtiva eden risâlelerinin derlenmesiyle meydana gelmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Kemâlî Divanından Aşk Sızıntıları (haz. Baha Doğramacı), İstanbul 1977, hazırlayanın girişi, s. 11-41; İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, s. 1306-1307; "Görünüşte Âma Hakikatte Her Şeyi Bilen ve Gören Âlim, Fazıl Osman Kemâlî Efendi Bugünkü İlmîni ve İrfanını Nasıl Elde Ettiğini Anlatıyor", *Edebiyat Dünyası*, II/29, İstanbul 1949, s. 2-4; Asım Sönmez, "Şair, Bestekâr, Mesnevîhan Osman Kemâlî Efendi", *İstanbul*, sy. 69, İstanbul 1969, s. 22-23; sy. 70 (1969), s. 20-21.

NİHAT AZAMAT

KEMALİYE

Erzincan iline bağlı bir ilçe merkezi.

Doğu Anadolu bölgesinin batı ucunda Munzur dağlarının batı ucu ile onun batısındaki Sarıççek dağları arasına derin bir biçimde gömülmüş olan Fırat (Karasu) nehrinin sağ (batı) kıyısında kurulmuştur. Bu kesimde vadinin doğu (sol) yamacı Fırat vadisine (günümüzde Keban Barajı'nın kuzeye doğru uzanan dar körfezi) dik bir şekilde indiği halde vadinin batısındaki Hotar dağı (Sarıççek dağlarının doğu ucu) kademeler halinde ve nisbeten hafif bir eğimle gerileyerek burada küçük bir kasabanın kuruluş yeri için elverişli coğrafi şartları hazırlamıştır. Sözü edilen yerde kasabanın yüksek kesimlerinden çıkan Kadıgölü adlı, suyu gür bir kaynağın var-

lığı da yerleşmeyi kolaylaştıran ikinci bir coğrafi unsurdur. Zira bu gür kaynak yüz yıllar boyunca buradaki yerleşme biriminin hayat kaynağı olmuştur. Kemaliye'nin eski adı olan Eğin de "kaynak" (pınar) anlamına gelen "agn" (akn) kelimesinden türemiştir.

Ne zaman ve nasıl kurulduğu bilinmeyen, Eskiçağ'larda bir ara İran (Pers) ve Pontus hâkimiyetinde bulunan Eğin'in yer aldığı bölge, Pompeius'un Mithradates'i yenilgiye uğratması üzerine de Roma hâkimiyetine girdi (Serdaroğlu, s. 14). Fakat Eğin ve çevresinin coğrafi durumu burayı yönetenlerin de kolaylıkla ulaşılmayacağı bir yapıda olduğundan yöre zaman zaman başına buyruk hareket eden mahallî idarecilerin elinde kaldı. Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılışından sonra Doğu Roma'nın (Bizans) egemenliğine geçen topraklar Bizans döneminde müslüman Araplar'ın hücumuna uğradı. Ardından Anadolu Selçuklu, İlhanlı ve Akkoyunlular'ın eline geçti. Anadolu'da Selçuklu Devleti'nin kuruluşundan önce ve bu devletin zayıflamasını izleyen dönemlerde mahallî yönetimler kısa süreli olarak Eğin ve çevresini ellerinde tuttular. Bu arada merkezi Harput olan kısa ömürlü Çubukoğulları Beyliği'nin sınırları içine de girmiş olduğu anlaşılmaktadır (Bezer, LXI/230 [1997], s. 83). Timur istilâsının ardından Çelebi Sultan Mehmed döneminde Osmanlı topraklarına katıldıysa da kesin hâkimiyet Yavuz Sultan Selim devrinde Çaldıran Savaşı sonrası kuruldu. 924'te (1518) Eğin, Diyarbekir eyaletinin Arapkir livâsı sınırları içinde bir köy durumunda bulunuyordu. 937 (1530) tarihli kayıtlara göre Eğin, Arapkir kazasının Arapkir'den sonraki en büyük yerleşim yeri idi. Bu sıralarda 200 hâne, yetmiş yedi mücerred (bekâr) olmak üzere 1000-1200

dolayında nüfusu vardı. Bunun yarısından daha az bir kısmını Hıristiyanlar oluşturuyordu (doksan iki hâne, yaklaşık 400-450 kişi). Eğin XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bir kasaba özelliği kazandı. XVII. yüzyılda Kâtib Çelebi'nin *Cihannümâ'sı* ile Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme'si* Eğin'den çok miktarda meyve üreten bağlık ve bahçelik bir kasaba olarak söz eder. Evliya Çelebi ayrıca kalesinde ve kalenin altındaki aşağı şehirde üstü toprakla örtülü 1000 kadar bakımlı evleri bulunduğunu ve Eğin yaylarının meşhur yayların sıralandığını ilâve eder.

XVIII. yüzyıla ait belgeler, bu yüzyılın ikinci yarısında kasabanın on üç mahalleden oluştuğunu (Tapur, Eskici Ahî, Erigi / Arika, Manya, Mahallebaşı, Konuşoğlu, Mahmud Paşa, Serdanoğlu, Kazgancı, Pencik, İlli, Arzuman ve Eskici mahalleleri) ortaya koyar (Taş, XI [1996], s. 138). Bu yüzyılda Eğin'in zaman zaman yerli voyvodalar tarafından idare edildiği de bilinmektedir. XVIII. yüzyılın sonlarında Osmanlı Devleti'nin Avusturya ve Rusya ile giriştiği savaşlar esnasında Eğin'den asker, iâşe ve erzak temini isteminde bulunduğu ve bunların nakli için deve istendiği görülmektedir (günümüzde Kemaliye'de deve bulunmadığından bu belgeler, yörenin bugünü ile geçmişi arasında ekonomik coğrafya farklılaşmasını göstermesi açısından ilgi çekicidir). XVIII. yüzyılın sonlarına doğru Deli Haliloğulları'nın isyanından etkilenen Eğin, XIX. yüzyılın ilk yarısında Diyarbekir vilâyeti Harput sancağı içinde bir kaza merkezi durumundaydı. 1839 Nisanında buraya uğrayan Alman Mareşali Moltke, Eğin'i Amasya ile karşılaştırarak güzel bir şehir olduğunu, Amasya'ya göre daha azametli, dağının daha heybetli, nehrinin daha önemli

Kemaliye kasabası ve Fırat (Karasu) vadisinden bir görünüş

bulduğunu kaydeder. Yine aynı yıllarda Eğin'e gelen Charles Texier, çeşitli mahallelere dağılmış bulunan kasabada 2000'i müslümanlara, 700'ü hristiyanlara (Ermeni) ait olmak üzere 2700 kadar ev bulunduğunu yazar. Bu yüzyılda Eğin'de ince pamuklu bez, hamam takımları, ipekli dokumalar, yazma başörtüleri ve mendil üretimi çok yaygınlaşmıştı. Yüzyılın sonuna doğru halı dokumacılığı ve ticareti de gelişti. Halı ticaretinin gelişmesinde yöreyi Karadeniz kıyısında Giresun'a bağlayan ve buradan geçen güney-kuzey doğrultulu (Arapkir-Eğin-Kuruçay-Refahiye-Şebinkarahisar-Giresun) kervan yolunun etkisi büyük olmuştur. Ayrıca kasabanın batısında Sarıçiçek yaylası gibi önemli bir hayvancılık alanının bulunması da Eğin'de başka bir zanaat kolu olan dericiliğin gelişmesini sağlamıştı.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Eğin Ma'mûretülâzîz vilâyetine bağlandı (1878). Bu dönemde buraya uğrayan Batılı yazarlardan Yorke Eğin'in nüfusunu 15.000, Vital Cuinet ise 19.000 olarak tahmin etmektedirler. Cuinet bu nüfusun 12.000'inin Türk, 7000'inin Ermeni olduğunu yazar.

XX. yüzyıl başlarında imparatorluğun içine düştüğü durum ve özellikle I. Dünya Savaşı Eğin'in de sönükleşmesine, mahallî sanayi ve ticaretinin de gerilemesine, nüfusun azalmasına sebep oldu. 1918'de buradan geçen Kâzım Karabekir, daha öncekilerin değiştiği gibi bakımlı ve düz damlı evlerden söz ederek bu damlarda dut ve pestil kurutulduğunu ve bunların ekonomik öneme sahip olduğunu vurgular (*Erzincan ve Erzurum'un Kurtuluşu, Sarıkamış, Kars ve Ötesi*, s. 42).

Millî Mücadele yıllarının sonuna doğru kasaba halkının isteği üzerine 21 Ekim 1922 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla Eğin adı Kemaliye'ye dönüştürüldü. Cumhuriyet'in başlarında önce Elazığ (Elaziz) vilâyetine bağlı bir kaza merkeziydi. 1926 yılında Malatya'ya, 11 Mayıs 1938 tarihli kanunla da Erzincan iline bağlandı. Cumhuriyet döneminin ilk nüfus sayımında (1927) nüfusu 3488 olarak belirlendi. Ziraî imkânları az bir yörenin merkezi durumunda olduğundan nüfusu hiçbir sayımda 4000'i bulmamış (en fazla 1935'te 3545), ardından devamlı gerileyerek 3000'in de altına düşmüştü. 2000 yılı nüfus sayımının geçici sonuçlarına göre ise 2227 nüfus sayılmıştır. Erkek nüfusun büyük şehirlerde çalıştığı (geleneksel ola-

rak kasap) "gurbetçilik"le tanınan bir kasaba oluşu bu nüfus azlığını açıklar.

Günümüzde on mahalleden oluşan (Ariki, Dört yolağzı, Bahçe, Gençağa, Halağa, Hacıyusuf, İshakpaşa, Naip, Sandıkbaşı, Taşdibi) ve küçük derelerle (Koşan deresi, Ariki deresi gibi) birbirinden ayrılan Kemaliye'nin mahalleleri güney-kuzey doğrultusunda ve bazıları birbirinden ayrı olarak 10-12 kilometrelik yeşillik bir şerit halinde uzanır. Kemaliye'nin yerleştiği yerin topografik durumu sebebiyle şeridin eni dardır. Doğu-batı doğrultusunda en fazla genişlediği yer iş ve idarî merkezin yerleştiği Taşdibi, Gençağa ve Dört yolağzı mahallelerinin bulunduğu kesimdedir. Burada kasaba 850 m. ile 1000 m. yükseklikler arasında yaygınlaşarak 600 metrelik bir genişlik kazanır. Nüfusun en sık olduğu kesimler de adı geçen bu mahallelerle bunlara komşu olan İshakpaşa mahallesidir. Ekonomik faaliyet olarak bugün Kemaliye büyük şehir marketlerine ve kuru yemişçilerine kendi adıyla anılan dut kurusu (Türkiye'nin başka yörelerinde bulunmayan Fırat dirseği içi ve yakın çevresinde yetişen çok küçük ve çekirdeksiz dut) göndermekte, eski önemini yitiren halıcılığa ise çok az devam etmektedir. Son yıllarda çevredeki kırsal kesim halkının ihtiyacını karşılamak

Kemaliye Orta Camii

üzere bir çuval fabrikası kurulmuştur. Zaman zaman çalışıp zaman zaman verimli olmayan balıkçılık üretim tesisleri de vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

998 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Diyâr-ı Bekr ve Arab ve Zülkadriyye Defteri: 937/1530 (haz. Ahmet Özkılıç v.dğr.). Ankara 1998, I, 93; Kâtib Çelebi, *Cihannümâ*, s. 624; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, III, 214-215; H. von Moltke, *Türkiye Mektupları* (trc. Hayrullah Örs), İstanbul 1969, s. 246-247; Ch. Texier, *Küçük Asya* (trc. Ali Suad), İstanbul 1340, III, 113; *Projet de construction de la route d'Erzindjian à Eguin, carte du trace de la route*, Millet Ktp., Ali Emîri Efendi, nr. 67 (Erzincan-Eğin yolu güzergâhını gösterir, muşamba üzerine 1883'te yapılmış 1:100.000 ölçekli harita); Cuinet, II, 363 vd.; J. S. Martin, *Mémoire sur l'Arménie*, Paris 1919, I, 189; Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1973, s. 162; Osman Efe, *Eğin Dedikleri*, İstanbul 1975; Tahir Erdoğan Şahin, *Erzincan Tarihi*, Erzincan 1985-87, I, 250; II, 240, 263, 276; Berrin Alper, "Kemaliye Evlerinde Metal İşçiliği", 4. *Ulusal El Sanatları Sempozyumu Bildirileri (21-24 Kasım 1984)*, İzmir 1985, s. 1-3; a.mlf., "Kemaliye Evleri", *Fırat Havzası Sanat Tarihi Sempozyumu (20-21 Mayıs 1987)*, Elazığ 1992, s. 95-97; a.mlf., "Kemaliye (Eğin) Evlerinin Konut Mimarlığı İçindeki Yeri ve Önemi", 9. *Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi*, Ankara 1995, I, 129-143; Kâzım Karabekir, *Erzincan ve Erzurum'un Kurtuluşu Sarıkamış, Kars ve Ötesi*, Erzurum 1990, s. 42; Ümit Serdaroğlu, "Öntarihten İslâm Döneminin Başlangıcına Kadar Elazığ Kuzeyinde Kültürel Hareketler", *Fırat Havzası Sanat Tarihi Sempozyumu (20-21 Mayıs 1987)*, Elazığ 1992, s. 14; Erdal Karakaş, *Merkezi Fonksiyonları Açısından Ağın-Arapkir ve Kemaliye İlçeleri* (doktora tezi, 1996), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; *Her Yönüyle Kemaliye* (Kemaliye Kaymaklığı Yayını), İstanbul 1996; Mehmet Şükrü Ertem, *Eğin: Kemaliye*, İstanbul 1996; Nejat Göyünç, "Diyarbakir Beylerbeyliği'nin İlk İdarî Taksimatı", *TD*, sy. 23 (1969), s. 23-34; Emrullah Güney, "XIX. Yüzyılda Eğin-XX. Yüzyılda Kemaliye 'Ekonomik Gerilemeye Örnek Kent'", *Fırat Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, I/1, Elazığ 1981, s. 122-129; Kenan Ziya Taş, "1760-1817 Tarihli Eğin Şer'iyye Sicilindeki Asayişle İlgili Belgelerin Değerlendirilmesi", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, V, Bornova 1990, s. 273-275; a.mlf., "1760-1817 Yılları Arasında Eğin (Kemaliye) Kazası", a.e., XI (1996), s. 137-146; Gülay Öğün Bezer, "Harput'ta Bir Türkmen Beyliği Çubukoğulları", *TTK Bellekten*, LXI/230 (1997), s. 83; Besim Darkot, "Eğin", *İA*, IV, 194-196; a.mlf., "Eğin", *EP* (İng.), II, 689.

ERDOĞAN AKKAN – METİN TUNCEL

KEMALOĞLU

XIV. yüzyılda yazılmış
Ferahnâme adlı mesnevinin yazarı
(bk. FERAHNÂME).